

ОБРАЗНІ МІКРОСИСТЕМИ В СТРУКТУРІ РЕПОРТАЖУ

І.Л. Гаврилюк

Розглядаються особливості та функціональне призначення образних мікросистем (тропів та деталей) у структурі репортажу. З'ясовується, що репортаж характеризується значним розмаїттям мікрообразних елементів. Наголошується, що образний аспект впливає на організацію цього жанру і спростовує уявлення про сталість канонів інформаційно-публіцистичної групи текстів.

Репортаж – один із найбільш досліджених жанрів інформаційно-публіцистичної групи. Особливо популярним цей жанр був у теоретичних дослідженнях 50-80-х років ХХ століття (В. Абдурахманов, К. Бойко, Г. Вальраф, С. Гуревич, В. Дробишевський, Н. Педашенко тощо). Актуальним репортаж є й у сучасному журналістикознавстві. Системі жанрів загалом і репортажу зокрема присвячено роботи як українських дослідників – В. Здоровеги, В. Шкляра, І. Михайлина, В. Карпенка, М. Василенка тощо, так і російських – О. Тертичного, М. Кіма, О. Чернікової, О. Грабельникова тощо. Теоретики журналістики по-різному підходять до розгляду цього жанру, його особливостей. Частково предметом дослідження є й поетика репортажу. Саме наявність виразально-зображальних засобів журналістикознавці називають однією із головних ознак репортажу. Водночас слід зазначити, що це питання залишається малодослідженим, хоча образні засоби значною мірою визначають специфіку, особливості цього різновиду журналістського тексту, дають уявлення про його жанрові функції, сталість / несталість жанрових канонів .

АКТУАЛЬНІСТЬ

Сучасна українська журналістика проходить етап становлення демократичних стандартів фахової діяльності, тому проблема використання образних мікросистем, їх функцій у структурі окремих жанрів є важливим засобом підвищення якості журналістського матеріалу, розуміння його жанрових особливостей.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Практика журналістської діяльності рідко дає приклади „чистих” жанрів. Причиною цьому виступає неможливість почасти відобразити дійсність відповідно до вимог жанру. Це можна простежити саме через форми і способи використання образних мікросистем в інформаційній системі журналістського тексту, що свідчить про повне чи часткове образне, а не суто фактологічне відображення. Досі не створено єдиної концепції, яка б описувала характер використання виразальних засобів у журналістському матеріалі, не досліджено частотність та функціональність образних мікросистем в окремих жанрових парадигмах журналістики.

МЕТА

Мета статті: простежити ефективність та роль образних мікросистем у структурі репортажу.

Традиційним, загальноусталеним є поділ журналістських текстів на інформаційно-публіцистичні, аналітично-публіцистичні та художньо-публіцистичні, навколо яких організувалися жанрові різновиди подання інформації зі своїми внутрішніми та зовнішніми характеристиками.

Загальноновизнано, що домінантою інформаційно-публіцистичної форми відображення є об'єктивне відбиття інформації, яка надходить із зовнішнього світу. Це найнижчий рівень суб'єктивізованого мислення, де автор – відносно безсторонній інформатор. Інформаційна форма відображення подає лише згорнуте бачення буття. Саме тому хронікальному мисленню майже не характерне широке використання зображальних засобів інформаційної виразності.

Ці особливості не завжди є константними для окремих жанрів, що належать до інформаційно-публіцистичної групи. Особливо це стосується такого жанрового різновиду, як репортаж.

Як відомо, особливістю жанру «репортаж» є відтворення подій, за якими спостерігає автор. Інформація, відображена в репортажі, тісно пов'язана із ретранслятором, не мислиться без цього об'єкта. Присутність автора на місці перебігу подій зумовлює наочність відображення інформації, а отже, відтворення в емоційно-експресивній формі побачених реалій. Саме тому, незважаючи на строгу документальність, цей жанр водночас передбачає й вираження авторської модальності. Емоційна аргументованість привносить у розвиток дій напруження, драматизм. Якщо в цілому інформаційно-публіцистичним жанрам притаманне фактологічне відображення інформації із вкрапленням образних елементів, то репортажу навпаки характерно посилення образного відображення інформації.

Розглянемо місце і роль мікробразів у системі репортажу на прикладі публікації Олени Полюхович «Тьотю, чию мамою ти будеш?» (Дзеркало тижня, № 3 (531), 29.01.2005 – 4.02.2005). Прекрасно розуміємо, що результати, отримані внаслідок використання вибіркового підходу, не можуть бути повністю достовірними. Проте обсяг статті не дозволяє здійснити детальний огляд ефективності використання образних мікросистем у різних текстах жанру «репортаж», тому ми вирішили зробити огляд однієї публікації, що й слугуватимуть нам за репрезентативну основу.

Стилістика репортажів відзначається достатньо деталізованим емоційно насиченим описом. У публікації Олени Полюхович відображено жадливі сцени «дитинства без дитинства» (доля покинутих дітей). Звичайно, текстове розгортання «не тримається» виключно на деталізованому мисленні. Проте ті деталі, які були зафіксовані автором, вражають силою психологічного ефекту: відчувається, що вони пережиті, пройдені через емоційну сферу продуцента. З першого епізоду автор показує важке життя покинутих, зігнорованих матерями дітей, нерозв'язаність великого кола проблем: *Зграйка дворічних малюків, одягнених в однакові картаті пальтечка з каптурами, стояла, охопивши рученятами металеві прутья паркану, і дивилася на машини, що проїжджали повз них;*

- Тьотю, а ти до кого? Ти чиясь мама? - кинулися до моїх ніг ті самі малята, які у своїх малесеньких пальтечках більше були схожі на гномиків.

Ви колись бачили очі дворічної дитини, що дивиться тобі прямо в душу і запитує «Ти моя мама?». Фотограф, який прийшов зі мною і мав зняти дитбудинківське начальство, сплотно.

- Оленко, давай ти сама, я не можу....

Наступні деталі вражають не менше: здивування автора тим, що діти зовсім не реагують на принесені їм солодощі, усвідомлення того, що солодкі подарунки в житті цих малюків займають останнє місце; побачені на маленьких дитячих обличчях дорослі погляди; розповіді персоналу дитячого будинку про горе-матерів й митарства тих родин, які прагнуть взяти дитинку на всиновлення, але через бюрократичні перепони часто позбавлені такої можливості.

Показ зломленої дитячої психіки, яку вже навряд чи можна «поновити», передано таким фрагментом: *«Усі дівчатка в старшій групі були одягнені в однакові картаті сукенки. Одні - з червоною клітинкою, інші - з зеленою, але це була єдина відмінність «казенного обмундирування».*

- А в мене ось яка сукня! Мама Таня і тато Саша купили, - гордо заявила трирічна крихітка і продефілювала повз завімерлих дітей у новій яскравій сукенці й зовсім нових колготочках. [...].

- Та ти просто красуня! - похвалила я маленьку, в глибині душі низько поклонившись людям, котрі хочуть стати для неї батьками.

Те, що сталося далі, мене шокувало.

Діти, мов розлучені дикі щенята, накинулися на дівчинку. На ній відразу розсипали колготки, безцеремонна підніжка - і маленька полетіла головою в

шафу». Така деталь не може нікого залишити байдужим. У ній сконденсовано усі ті проблемні пласти, які піднімає автор публікації.

Образна деталь у жанрі репортажу рефлексує авторське сприйняття інформації, є виразником суб'єктивних емоційно-психологічних актів продуцента, дає індивідуалізоване предметне бачення.

У жанрі репортажу виразно простежуємо процес еволюціонування власне фактологічно протокольованої деталі в образну, тобто таку, що дає емоційно-конкретне уявлення. Становлення деталі як образного елемента у жанрі репортажу має початкові форми. Образна деталь – основний засіб сугестування інформації.

Образні деталі в репортажі постають у формі окремих епізодів, що змонтовані в цілісну систему авторською концепцією. Вони створюють динаміку оповіді. Сюжетне розгортання у репортажі досягається швидкою зміною кадрів (конкретно-емоційних одиниць), які дають не лише зриму уявлення, але й поживляють хід відображення. Як зазначає О. Тертичний, це може бути як внутрішня динаміка події, яку зафіксував автор, так і динаміка авторських почуттів, що виникли під час знайомства із подією [1, 87]. В аналізованій нами публікації використовується саме останній різновид.

Саме деталь, виражаючи авторський суб'єктивізм, виводить інформаційне повідомлення за межі жанрових ознак. На цьому наголошує й російський теоретик журналістики О. Тертичний: «Репортаж ріднить із деякими іншими жанрами (особливо художньо-публіцистичними) використання методу наочного зображення дійсності» [1, 87 - 88]. Водночас репортаж не виходить за жанрові канони інформаційно-публіцистичної групи, що і є його особливістю. Але чому за потужного рівня наочного відображення, що, наприклад, характерне для такого жанру, як нарис, репортаж не полишає чисто інформаційної основи? О. Тертичний так пояснює цю проблему: «... у репортажі наочність виконує чисто інформативну функцію, функцію повідомлення про конкретну подію, пригоду тощо. А, наприклад, в нарисі наочне відображення спрямоване на узагальнення, типізацію. Наочні деталі в аналітичних жанрах використовуються для «прикрасення», «оживлення» серйозних, а тому важких для сприйняття певної частини аудиторії роздумів автора» [1, 87 - 88].

Важко повністю погодитися із такою позицією. Насправді, однією із причин неможливості виходу із сталої жанрової системи є те, що репортажу характерне виключно послідовно-хронотопне, хоча водночас й дискретне розгортання подій. У репортажі подано одновимірне бачення інформації, локальний відрізок життя, тут відсутнє реконструювання подій (деталей), що можливе для системи жанрів художньо-публіцистичної групи. Таке граничне відображення звужує рамки асоціативно-філософського осмислення інформації. Отримані результати цілком вкладаються в сучасну концепцію жанроформування, яскраво ілюструють позицію В. Ученової, за якою окремими образними засобами не можна «... створити художньо-естетичний ефект...» [2, 162], вони тільки «... сприяють яскравості й дохідливості твору, проте не роблять його явищем художнім» [2, 162].

Але ж неже деталі, використовувані у структурі репортажу, не можуть працювати на узагальнення інформації? Якщо говорити, наприклад, про вище аналізовану публікацію, то використаний журналістом метод неповної індукції засвідчує, що автор на прикладі конкретного будинку малят показує узагальнену проблему, тобто проблему, що характерна для багатьох закладів такого типу. Для репортажу характерна саме «образна аналітичність» [3, 143]. І далі: неже деталь виконує лише функцію «ялинкової прикраси»? Виходить так: якщо автор не може пояснити (довести чи спростувати думку), то використовує як засіб полегшення сприйняття деталь.

На нашу думку, неможливість виходу репортажу на інші рівні відображення, незважаючи на потужний ступінь наочно-образного мислення, також полягає у тому, що образна деталь у системі репортажу являє собою автономну емоційно-

психологічну частину, яка не інтегрує у вищі макрообразні рівні, тобто в репортажі ще немає цілісного образу. Узагальнення, як зазначали ми вище, стосується не конкретного образу, а проблеми. Спостерігаємо лише монтаж дії, думки, але не монтаж характеру, тобто констатуємо відсутність глибокого психологічного аналізу.

Взагалі слід зазначити, що деталь використовується навіть в аналітичній групі досить спорадично. А те, що такий образний елемент є саме іманентною частиною образного мислення інформаційно-публіцистичної групи, є винятком із загальних правил для цієї групи, аніж константою. Образний контекст в репортажі спростовує уявлення про чіткі, ортодоксальні канони, встановлені для інформаційно-публіцистичної жанрової групи.

Посиленню вираження деталізованого мислення у системі репортажу сприяють й мікрообрази-тропи.

Найпродуктивнішим засобом образотворення серед елементів тропеїчного мислення є епітети. Домінування цього засобу емоційно-естетичного осягнення дійсності зумовлено жанровими особливостями репортажу: епітети – це ті образні елементи, що створюють інформаційно-образну єдність миттєво, вони не потребують глибоких інтелектуальних мисленневих операцій. З-поміж інших тропеїчних засобів вони найлегше сприймаються реципієнтом. Саме тому епітети є найбільш використовуваними елементами у системі репортажу.

Найбільший відсоток епітетів становлять такі, що виражають авторське ставлення до відображеної інформації (оцінні). Це підтверджує тезу про посилення ролі психологізації інформації у цьому жанрі. Відповідно меншу кількість епітетів становлять описові. Так, наприклад, автор вищезазначеного репортажу для опису дітей обирає систему таких епітетів: *крихтінні, бліденькі; кумедні, милі бешикетуни; маленькі діти; дорослі погляди; жахлива істерика; завмерлі діти; розлючені дикі щенята; безцеремонна підніжка; розпачливий крик; худенька висока дівчина* тощо. Кожен із епітетів зумовлює неоднозначне сприйняття – від емоційного задоволення, радості, до психологічної напруги, дискомфорту.

Достатньо сильним, хоча й не константним, у структурі репортажу є метафоричне навантаження. Слід також зазначити, що метафори у цьому жанрі мають здебільшого граматичну форму, тобто не відзначаються яскравістю, достатньою оригінальністю, вони прості за структурою. Так, наприклад, у системі аналізованої нами публікації це такі метафори: *зграйка малюків; надії танули*. Слабкість метафоричного поля, на нашу думку, зумовлена жанровою особливістю репортажу, що вимагає оперативності, миттєвості, а це, відповідно, знижує поріг мисленневих операцій, а отже, й звужує глибинність вираження метафори.

Із образних мікросистем достатньо поширеними у репортажі є також порівняння. За допомогою цих лаконічних образних формул створюється емоційна конкретика представленої автором інформації, його оціночний погляд на відображений предмет. Так, наприклад, образ дітей автор публікації «Тьютю, чиєю мамою ти будеш?» подає через такі порівняльні конструкції: *малята, які у своїх малесеньких пальтечках більше були схожі на гномиків; їхня кімната більше нагадує інкубатор із фантастичного фільму; діти, мов розлучені дикі щенята; [...] хлопчика, який ніби зійшов зі стенда про шкоду алкоголізму батьків*.

Характерні для жанру репортажу й інші образні конструкції. Наприклад, в аналізованій нами публікації ми зафіксували також гіперболу, оксюморон. Гіперболічні конструкції використовуються на окреслення проблеми, з якою зустрічаються ті люди, що виявили бажання всиновити дитину: *«Мамки – це жінки, котрі залишили своїх дітей, а мами – усиновительки, які проходять сім кіл некла нашої безсмертної бюрократії, аби пізнати радість материнства»*; *«Заради одного цього слова виснажена і спустошена жінка з іншої країни затято боролася з усім світом – просто щоб бути МАМОЮ»*. А відношення до дітей передається такою гіперболою: *«Карапуз відчайдушно намагається тупцяти, а потенційні батьки, потрясаючи поверх своїми захопленими вигуками «Бєбі, май бєбі!», біжать*

поруч...». Натомість ставлення рідних батьків окреслено через оксюморонне сприйняття: «Співмешканець, який милосердно погодився ділити з нею куток своєї напівбомжової квартири, був **щедрий на побої**...».

Слід зазначити, що, незважаючи на потужний рівень виражальних можливостей образних мікросистем на рівні тропів, вони в репортажі не становлять домінуючу. Це зумовлено його жанровим канонами: репортаж – не жанр авторського самовираження. Водночас образні мікроконструкції створюють достатньо потужні психологічні характеристики, які переростають між одиничних фактів і постають як соціально-узагальнені ознаки.

Мікробрази-тропи в системі репортажу не є основними актуалізаторами сюжету, композиції. Вони мало впливають на сюжетно-композиційне структурування, функціонують як допоміжні, а не визначальні засоби архітекtonіки. Композиційно-сюжетне вираження в цій групі більше зумовлено у відсотковій пропорції деталізованими елементами.

Послідовний у хронологічному вимірі виклад матеріалу дає підстави говорити про цей жанр як про фабульний [3, 142]. Проте ми схильні вважати, що, як і будь-який інший жанр, репортаж має також схему сюжетобудування. Провідна роль у процесі розгортання сюжету належить, на нашу думку, деталі. Репортер не фіксує усі деталі побаченого. Акцентуація на значущих деталях – це не що інше, як акт сюжетотворення.

Образність в організації репортажу – засіб надання загальному тону викладу не лише емоційності, тобто сугестивності, а й засіб переконання реципієнта. Особливо інтимізовано-документалізована розповідь у тих місцях, в яких деталь передана через крупний або ж макроплан. Репортаж має на меті впевнити й довести реципієнтові авторську інтенцію, зумовити в нього бажання розібратися у ситуації. Отже, образні мікросистеми реалізують не лише сюжет дії, а й сюжет думки, що не характерний для інформаційно-публіцистичної жанрової групи.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки. Жанр репортажу характеризується значним розмаїттям мікробразних елементів, зокрема наявністю деталізованого мислення. Саме образні мікроструктури (особливо деталь) надають яскравості, динаміки, сприяють виведенню мислення із шаблонних, однотипних схем, що так характерні для інформаційної складової журналістських текстів, посилюють композиційну побудову. Потужний образний аспект вказує на розширення жанрових канонів репортажу, а також спростовує уявлення про стабільність інформаційно-публіцистичної жанрової групи. Використання образних елементів у репортажі хоча й виходить за звичаєні межі, все ж сприяє реалізації ключових функцій журналістики, зокрема інформування.

SUMMARY

Specific features of functions of figurative microsystems (tropes and details) are considered in the structure of a report. It becomes ascertain that the report is characterized by large variety of microfigurative elements. Figurative aspect has an influence on organization of this genre and defutes the concept of constancy of canons of information and publicity text group.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Тертычный А.А. Жанры периодической печати: Учебное пособие. – М.:Аспект Пресс, 2002. – 320 с.
2. Ученова В.В. Творческие горизонты журналистики. К характеристике профессиональных методов. – М.: Мысль, 1976. – 204 с.
3. Основы творческой деятельности журналиста: Учебник для студ. вузов по спец. «Журналистика» / Ред.-сост. С.Г. Корконосенко. – СПб.: Знание, СПб ИВЭСЭП, 2000. – 272 с.

Надійшла до редакції 15 листопада 2007 р.